

6.003
6425
K19
!

Aado Rull

Endine Tartu kommerskooli õpetaja.

Õigekirja algharjutused

algkoolide ja keskkoolide
alamate klasside jaoks.

I. vihk.

Trüki jaoks korraldanud ja trükki toimetanud

V. Tamman.

Tartus, 1919.

Õigekirja algharjutused

algkoolide ja keskkoolide
alamate klasside jaoks.

Nr. 6.669. I. vihk.

Trüki jaoks korraldanud ja trükki toimetanud

V. Tamman.

Nr. 6.302

□□

Liigi Nr. 8.19.
Üldn. Nr. 459.

Tartus, 1919.

Sisukord.

	Lhk.
I. Täheharjutused	3
Eelmärkus kooliõpetajale	3
Sõnade rühmad tähe k-ga	4
Sõnade rühmad tähe d-ga	4
Lisaharjutus üksikute tähtede harjutuste juure	5
Suured tähed. (Näitused iga tähe jaoks)	6
Võõrad tähed. (Näitused)	9
II. Silbiharjutused	9
Eelseletused. (Tähestik, täht ja häälik, täishäälikud ja umbhäälikud, silp)	9
Harjutused ühes seletuste ja märkustega (17 nummert)	10
III. Sõnaharjutused	16
Eelmärkus kooliõpetajale	16
A. Vähendav vorm (14 harjutust ühes märkustega)	16
B. Ainsus ja mitmus	19
D. Käskkõne (12 harjutust ühes märkustega)	19
E. Tehtavik	21
IV. Häälikuharjutused (27 harjutust ühes seletuste ja märkustega)	22
Umbhäälik ühesilbilise sõna lõpul	22
Tähed t, k, p ja d, g, b sõna keskel	25
Kaksikumbhäälikud	28
Umbhäälikute muutumised: b — p, g — k, d — t	30
Umbhäälikute II. ja III. pikkuse (raskuse) järk (t — tt, k — kk, p — pp, ll — ll, nn — nn, mm — mm, rr — rr, ss — ss)	32
Pikad ja lühikesed täishäälikud; seletused ja harjutused (9 nummert)	34
Kaksiktäishäälikud; seletused ja harjutused	41
V. Kordusharjutused	43
1. Lühikesed häälikud	43
2. Pikad täishäälikud	44
3. Pikad umbhäälikud	44
4. Kahekordne umbhäälik ühesilbilise sõna lõpul	45
5. Kaksiktäishäälikud	45
6. Kaksikumbhäälikud ja segaharjutused	46
VI. L i s a. H-ga algavad sõnad	47

*****

283 18882
TARTU ÜLIKOOI

I. Täheharjutused.

Eelmärkus kooliõpetajale. Juba siis, kui lapsed alles üksikuid tähti harjutavad, tuleb õigekirja päale mõtlema hakata. Siin võib väga hästi lapsi õpetada kuulmise varal vahet tegema lühikeste ja pikka täishäälikute vahel; siin võib juba ka lastele anda esialgne tutvus mõne õigekirja reegluga, nagu: 1) lühike häälik kirjutatakse ühekordse tähega (lumi, lina . . .); 2) pikk häälik kirjutatakse kahekordse tähega (luu, maa, roos, rõõmus; kinnas, varras, kallas . . .); 3) ühesilbilise sõna lõpul seisab lühikese täishääliku järel ikka kahekordne umbhäälik (kull, tikk, käpp . . .); 4) pika- ja kaksiktäishääliku järel seisab sarnaste sõnade lõpul ikka ühekordne umbhäälik (kuul, luuk, kaup, võit . . .); 5) kaksik täis- ja umbhäälikutes kirjutatakse mõlemad häälikud ikka ühekordse tähega (laul, nõu, lind, muld . . .); 6) Eesti sõna alguses ei seisa ialgi b, d, g, vaid ainult p, t, k; 7) pärisnimed ja uus lause algavad ikka suure tähega jne. jne.

Muidugi teada, ei anta neid seletusi mitte teoreetiliste reeglite kujul, vaid sel teel, et kirjutada lastavad sõnad ülesande kohaselt valitakse ja tarbekohastesse rühmadesse korraldatakse. Ei tule sugugi lastelt esialgu nende reeglite oskamist nõudma hakata, ehk koguni neid pähe õppida lasta. Küllalt jätkub sellest, kui lapsed sõnade salku üles kirjutavad ja nii teatud sõnakujudega tuttavaks saavad, kus juures nende tähelepanekut teatud iseäralduste päale juhitakse. Et koolides kirjutusõpetus lugemise omaga loomulikult käsikäes sammu, siis on tarbekohane neid eelharjutusi ikka selles korras järjestada, kuidas aabits-nõuab. Sellepärast on võimata siin valmis valitud ja tarvilisel viisil salkadesse korraldatud sõnu harjutusteks pakkuda. Sellega peab iga kooliõpetaja ise toime saama, et teatavaks otstarbeks küllalt tarvilikke sõnakujusid leida. Selle juures on soovitatav õpilaste abi tarvitada ja neid endid lasta tarvilikke sõnu leida ning nimetada, sest see toob töösse enam elavust ja äratav loovat huvi. Anname prooviks ainult paari tähe (k ja d) kohta korraldatud sõnade salgad ja näitame ühtlasi, missuguste õigekirja põhjusreeglitega võib seejuures lapsi tutvustada.

1. **k** *)

a) *Lühikesed häälikud (k sõna algul ja keskel):* kana, kala, karu, kuri, kivi, kõva, kaja, kuju, kuhi, keha; pakun, rikun, lakun, sõkun, kukun; takune, pikune, pakane, pekine...

b) *Ühesilbilise sõna lõpul lühikese täishääliku järel alati kahekorðne k (—kk):* kukk, kokk, käkk, nokk, tikk, tükk, tokk, täkk, pikk, pakk, pekk, pukk, lukk, lakk, mokk, jakk...

d) *Ühesilbilise sõna lõpul pika ehk kaksik-täishääliku järel alati ühekorðne k (—k):* look, luuk, löök, jook, tiik, piik, kiik, riik, köök, kook, rääk, haak, mõök; luik, loik, rõuk, rauk, tõuk, vaik, paik, pauk, lauk...

e) *Kaksikumbhäälikus kirjutatakse k alati ühekorðselt:* kilk, kelk, malk, palk, pilk, tilk; mark, märk, nirk, nurk, kork, kark, virk, võrk, värk; ronk, pink, ränk, munk; õhk, tahk, tuhk, lõhk, vihk, vähk, nahk, muhk, põhk...

2. **d** **)

a) *Lühikesed häälikud (d sõna keskel):* õde, oda, sõda, sada, sadu, kodu, koda, rada, vedu, pidu, rida, muda; padi, puidi, pidu, tädi, tõde; redel, pudel, vedel, sadul; ader, oder, põder, teder, nõder, puder, vedur...

*) Arvates, et lapsed juba kõiki tähti mõistavad kirjutada, pääle: s, b, d, g.

**) Arvates, et lapsed juba kõiki tähti mõistavad kirjutada, pääle: b ja g.

b) **d** sõna lõpul pikkade ja kaksiktäishäälikute järel: aid, laud, raud, haud, jõud, põud, liud, kiud, nõid; luud, pood, lood, mood, siid, riid, rood ...

d) **d** kaksikumbhäälikus: lind, rind, vend, pind, tund, mänd, kand; vald, muld, mold, kuld, tõld, sild, süld, tald; mõrd, sard, murd, korð, kard ...

Märkus. Tihti hoiatada, et **d** asemel **t** ei kirjutataks ja küsida, kuida siis sõna tuleks lugeda (*lint* pro *lind*, *kult* pro *kuld*, *laut* pro *laud*, *ait* pro *aid* jne.)

Lisaharjutus üksikute tähtede harjutuste juure.

Kui aeg lubab, siis on kasulik kordamiseks ja kõrvakuulmise teritamiseks lasta lapsi niisuguseid paaris antud sõnu kirjutada, mis ainult ühe hääliku kirjutamise poolest lahku lähevad, näit.:

- 1) silt—sild*), sült — süld, kult — kuld, lint — lind, rant — rand, kant — kand, kont — kond (perekond), telk — telg, ronk — rong, pank — pang, link — ling, kink — king, särk — särg, märk — märg, ork — org, järk — järg, kurk — kurg, halv — halb ...
- 2) saak — saag, look — loog, liik — liig, riit — riid, ait — aid, laut — laud, võit — võid, sõit — sõid, tõuk — tõug, lauk — laug ...
- 3) **k**: haak — hakk, Jaak — jakk, saak — sakk; piik — pikk, tiik — tikk; look — lokk, kook — kokk, luuk — lukk, puuk — pukk, täak — täkk ...

*) Iga sõnapaari peavad lapsed ühtlasi nii lugema, et vahe oleks kõrvale hästi kuuldav.

- 4) **p**: kaap — kapp, seep — sepp, roop — ropp,
toop — topp...
- 5) **t**: laat — latt, paat — patt, vaat — vatt,
taat — tatt, koot — kott, juut — jutt,
nuut — nutt, küüt — kütt, ruut — rutt...
- 6) **n**: kaan — kann, viin — vinn, liin — linn,
koon — konn, joon — jonn, toon — tonn...
- 7) **m**: poom — pomm, kuum — kumm, tuum —
tumm...
- 8) **l**: saal — sall, keel — kell, tool — toll, kool — koll,
kuul — kull, huul — hull, hääl — häll...
- 9) **r**: uur — vurr, saar — narr, noor — norr (nirr-
norr), vaar — varr (virr-varr)...
- 10) **s**: paas — pass, klaas — klass, uus — uss,
kaas — kass...
- 11) **Täishäälilik**: kuub — kupp, saab — sapp,
pood — pott, loog — lõkk, saag — sakk,
roog — rokk, siig — sikk, voog — vokk...

Suured tähed.

Märkus. Siin seletatakse lastele, et kõik nimed, mis inimestele, linnadele, valdadele, kihelkondadele, maadele, jõgedele, mägedele, järvedele jne. antakse, ikka suure algtähega tulevad kirjutada. Need on pärisnimed. Pärisnimesid võib ka loomadel olla (Muri, Krants, Mustik, Punu, Esku, Kiisu...) Suur täht kirjutatakse ka iga tüki ja uue lause algusel.

Siingi on väga tulus lapsi endid lasta teatava tähega algavaid pärisnimesid otsida (enamasti kohanimedest ning kaasõppijate risti- ja perekonnanimedest).

U: Uno, Uudo, Ustav, Ulila, Uderna. Uus luud pühib hästi. Uni saadab hulkuma. Uhkus ajab upakili. Umbrohi kasvab külvamata.

Ü: Ülo, Üksküla, Ülemjärv. Ülekohus ei seisa kotis. Üks pada sõimab teist. Üks tee, kaks asja. Üks ütleb, kümme kuulevad.

V: Virve, Villem, Väino, Vaivara, Vigala, Vändra, Valga, Võru, Viljandi, Volga. Vaga veri ei värise. Vanasõna ei valeta. Vana arm ei roosteta. Veerev kivi ei sammeldu.

O: Olga, Olev, Oskar, Otepää, Odessa. Oma kiitus haiseb. Oras ei ole veel salves.

Õ: Õige hõlma ei hakka ükski. Õigus nii, kuida mõistetakse.

Ö: Öö on varga vari. Öökull põlgab valgust.

A: Anna, Aino, Artur, Aado, Ambla, Audru, Aasia, Ameerika, Araabia. Aeg maksab raha. Ahju taga laisa ase.

Ä: Ära looda teise pääle. Ära hõiska enne õhtut.

M: Mari, Mart, Miina, Matl, Mihkel, Mustla, Moskva. Mesi petab maia ära. Mure ei lase magada. Mullast saab kulda.

N: Nelli, Nestor, Nikolai, Narva, Nõo, Nuustaku. Nälg on kõige parem kokk. Nutt on naeru vend. Nimi ei teota meest.

- T:** Tiiu, Tõnis, Tartu, Tapa, Tallinn, Torma, Tarvastu.
Tüli ei too tulu. Töö kiidab tegijat. Terav kirves leiab kivi.
- P:** Paul, Peeter, Pärnu, Paide, Pihkva, Paistu, Põlva.
Paha ei paranda paha. Paranda parajal ajal.
Parem naerda, kui nutta. Pääsuke toob suve.
- R:** Roobert, Reinhold, Roela, Rannu, Röpina,
Rakvere. Rikkal on palju sõpru. Raha ajab rattad käima.
Rooste sööb raua. Rumal sunnib rusikaga.
- B:** Berta, Bernhard, Belgia, Berliin, Bulgaaria,
Baabilon.
- I:** Iida, Ilmar, Itaalia, India, Inglismaa. Iga algus on raske.
Iga pilv ei too vihma. Igal linnul oma viis.
- J:** Jaan, Jaak, Juhan, Jakob, Jõhvi, Jõgeva,
Jaapan. Jagajale jäävad näpud. Jälge ei panda jalga.
Janu teeb jalad alla.
- H:** Hilda, Helmi, Hendrik, Helme, Haapsalu, Hiina.
Habe on mehe au. Hunt ei murra hunti. Hulk teeb hulga töö. Häbi targal eksida.
- K:** Kaarel, Kadri, Karula, Karksi, Kihnu, Kodavere.
Kõlgas ei täida kõhtu. Kivi ei tõuse tõstmata.
Kuda käänd, nõnda käbi. Kes kõneleb, see külvab.
- S:** Salme, Selma, Saul, Saamuel, Sakala, Soome, Saaremaa.
Sits on sandi siid. Siga ei saa õrrele. Silm on hinge peegel.

- L:** Linda, Leida, Lembit, Laiuse, Lihula. Liha ei kasva kondita. Laastu tuli ei kesta kaua. Lusikaga laena, kulbiga tasu.
- E:** Ella, Elsa, Elmar, Emajõgi, Eestimaa, Euroopa. Enne mõtle, siis ütle. Enne mune, siis kaaguta. Ei ole roosi ilma okkata. Esimesed lilled on armsad.
- D:** Daaniel, Daavid, Düüna, Doonau, Daanimaa.
- G:** Georg, Gaabriel, Galilea, Germaania.

Võõrad tähed.

- f:** Aadolf, Ruudolf, Aafrika.
- F:** Filippus, Formoosa, Frankliin.
- z:** Franz, Laazarus, Naazaret.
- Z:** Zarathustra, Zareema.
- c, C:** Cicero, Ceciilia, Corneelius, Camillus.
- q, Q:** Queebek, Quintilliaan, Tarquiinius.
- x, X:** Xerxes, Xantippus, Felix, Alexander.
- y, Y:** York, Lyon, Fanny.

II. Silbiharjutused.

Eelseletused.

Tähestik. Eesti keeles on 23 tähte. Need on:
 a b d e g h i j k l m n o p r s t u v ä ö ü.
 Kõik need tähed selles järjekorras nimetatakse Eesti keele tähestikuks.

Ülesanne: Õpi tähestik pähe!

Täht ja häälik. Mis me kirjutame ja raamatus näeme, need on tähed. Mis me ütleme ja kuuleme, need on

häälikud. Täht on hääliku märk. Näituseks, Eesti täht m ja Vene täht м tähendavad ühte ja sama häälikut, samuti Eesti täht n ja Vene täht н.

Tähti nimetatakse nõnda: a, be, de, e, ge, ha, i, jot, ka, el, em, en, o, pe, er, es, te, u, ve, ä, õ, ö, ü. Häälikuid peab aga nii hääldama: a, b', d', e, g', h' jne.

Täishäälikud ja umbhäälikud. Täishäälikud on: a, e, i, o, u, ä, õ, ö, ü. Umbhäälikud on: b, d, g, h, j, k, l, m, n, p, r, s, t, v. Täishäälikuid võib eraldi selgesti ja kõvasti hüüda; umbhäälikuid saab ainult ühes mõne täishäälikuga selgesti ja kõlavalt välja ütelda, eraldi on neid väga raske hääldada. Sellepärast nimetataksegi umbhäälikute tähti nõnda: be, de, ge, ha, jot, ka jne.

Silp. Sõnad lahutatakse silpideks, näit.: mesilane = me-si-la-ne, laevakene = lae-va-ke-ne. Iga silpi saab valjusti hüüda, sest igas silbis peab vähemalt üks täishäälik olema (mõnikord kaks). Ilma täishäälikuta on silp võimata. Silbitamist on vaja hästi mõista, sest nimelt silpide järele poolitatakse sõnu, kui nad rea lõpule tervelt ära ei mahu.

Harjutused.

Eelmärkus kooliõpetajale. Juba esimesel õpeaastal peavad lapsed sõnade silpidesse jaotamise ära õppima. Teise ja kolmanda õpeaasta algusel tulevad need harjutused tingimata korrata, mis juures iseäranis raskemad harjutused (märgiga * tähendatud) põhjalikumalt läbi töötatakse.

1. **Tähele panna.** Üks umbhäälik kahe täishääliku vahel algab silbi.

Harjutus. Kirjutage ära ja lahutage ühtlasi silpideks järgmised sõnad:

Kana, muna, nina, lumi, vene, mõla, meri, veri, vesi, mesi, vari, mari, suvi, savi, tina, lina, tuli, talu, tuvi, nisu, kivi, kõva, karu, kuri, sõna, vana, kala, pala.

Eeskuju: Ka-na, mu-na, ni-na jne.

2. Tuba, luba, saba, raba, kubu, lõbu, hõbe, habe, kabi, käbi, tõbi, lubi, padi, tädi, pudi, lodi, pidu, kodu, mõdu, vedu, pada, koda, sõda, sada, siga, viga, nuga, vaga, nägu, kägu, tigu, ligu, jõgi, mägi, tugi, pigi.

Märkus. See sõnade salk harjutagu ühtlasi laste kõrvu sõna sees kergeid b, d, g häälikuid kuulma.

3. Rohi, kuhi, reha, raha, vahe, rahe, põhi, tühi, liha, püha, keha, paha, rehi, jahu, nohu, maja, kaja, paju, puju, kuju, tuju, mõju.

Märkus. Selles salgakeses harjub kõrv h-häälikut õigel kohal kuulma. Tähe j kohta seletatakse lastele, et see ikka silbi algusel seisab: temaga algab alati uus silp.

4. Rebane, hobune, kevade, sügise, tihane, vihane, varane, punane, roheline, külaline, venelane, tegelane, mesilane, kosilane, jagaja, nägija, tegija, tulija, mineja, sureja, valetaja, põletaja, tõrelemine, kosutamise, nimetamine.

5. **Seletus.** Silp, mis täishäälikuga lõpeb, on lahtine silp. Silbi lõpul võib ka üks ehk mitu umbhäälikut olla; niisugune silp on kinnine silp. Näit: sõnas „vares“ on esimene silp „va“ lahtine (lõpul täishäälik „a“), teine silp „res“ on aga kinnine (lõpul umbhäälik „s“).

Harjutus. Kirjutage ära ja lahutage silpideks:

Redel, pudel, sibul, kübar, wagon, pagar, sirel, murel, vares, harak, kirik, tüvik, varas, värav, latik, lutik, kopik, sepik, sisalik, kasulik, valelik, murelik, videvik, minevik, tulevik, vabadus, kadedus, kenadus, rumalus.

6. **Seletus.** Üksikut täishäälikut, mis silbi sünnitab, ei või iialgi üksi jätta, ega teistest lahutada. Näit.: sõnas

III jagu a

„uba“ on kaks silpi u-ba, kuid silpi „u“ ei või ära lahutada. Tõmbame siin ainult püstkriipsu silpide vahele: u|ba. Samuti sõnas „emakene“ on silbid e-ma-ke-ne, kuid esimene silp ei või üksi jääda, sellepärast kirjutame nõnda: e|ma-ke-ne.

Harjutus. Lahutage samuti silpideks järgmised sõnad:

Inimene, igavene, olemine, eluline, alumine, ülemine, elanik, asunik, alevik, ümarik, imelik, isalik, ajaja, ujuja, avitaja, ärritaja, õde, oda, abi, uba, ahi ohi, oja, elav, orav, orel, ilus, aken, ohak.

7. Märkus. Pikad ehk kahekordsed täishäälikud jäävad ikka ilma lahutamata üheainsa silbi sisse, näit.: noo-rik, kaa-rik.

Harjutus. Lahutage silpideks järgmised sõnad:

Tuulik, poolik, maasikas, kaasik, kuusik, saarik, haavik, toores, hoolas, peenar, küünar, põõsas, võõras, hõövel, röövel, küünal, koonal, saadik, söödik, joodik, saabas, räabis, tiiger, siiber, koorija, saagija, veeretaja, koolitaja, pääsukene, sääsekene.

8. Märkus. Paljude sõnade esimeses silbis seisavad kaks erisugust (isesugust) täishäälikut üksteise kõrval, näit.: koerakene, heinaline. Neid ei lahutata üksteisest iialgi ära, ja nimetatakse neid kaksiktäishäälikuteks. Nii siis, sõnad „koerakene“ ja „heinaline“ silbitatakse nõnda: koe-ra-ke-ne, hei-na-li-ne,

Harjutus. Kirjutage ära ja lahutage silpideks:

Vaene, naine, laine, eine, taevast, kaunis, oinas, säinas, ainus, koerus, haigus, õigus, kaugus, seinad, saunad, sõidud, toidud, äike, päike, kõikuja, paikaja, lauluke, laevake, eidekene, luigekene, kuivatama, painutama, paisutama, uinutama.

9*. Märkus. Üksik täishäälik, mis sõna sees silbi sünnitab, ei või mitte üksi jääda, vaid liitub ikka eelmise silbi külge, näit.: sõnas „raitud“ on kolm silpi: rai-u-tud; keskmiseks silbiks on siin üksainus täishäälik *u*; teda ei või mitte üksi jätta, vaid ta tuleb eelmise silbi külge liita, nii: rai|u-tud. Samuti: nõi|u-tud, hoi|a-me jne.

Harjutus. Samuti silpideks lahutada:

Leiame, võiame, nõuame, sõuame, jõuame, hüüame, püüame, raiume, nõiume, hauakene, lauakene, aiakene, õiekene, köiekene, saiakene, neiukene, peiukene, vieline, kuuline täieline, hoiatama, äiutama.

10*. Märkus. Üksik täishäälik, mis sõna lõpul silbi sünnitab, ei julge mitte üksi jääda, vaid liitub eelmise silbi otsa, näit.: sõnas „riie“ on kaks silpi: rii-e, aga lahutada tuleb nõnda: ri|e.

Harjutus. Lahutage silpideks:

Püüe, püüa, püüan, püüame; hoia, hoian, hoiaime; leia, leian, leiame; sõua, sõuan, sõuame; jõua, jõuan, jõuame; viia, viija; müüa, müüja, müües; tuua, tooja, tuues; juua, jooja, juues; süüa, sööja, süües; käia, käija, käies; hua, huas, huale; aia, aias, aiake; õie, õied, õieke: köie, köied, köiega; luua, luuad, luuaga.

11. Märkus. Kaks ühesugust umbhäälikut täishäälikute vahel lahutatakse nii ära, et üks neist jääb eelmise silbi lõpule, teine aga läheb järgmise silbi algusele, näit.: „komme“ = kom-me, „vapper“ = vap-per.

Harjutus. Silpideks lahutada:

Anne, vanne, tunne, lammas, hammas, samm, kämmal, vemmal, sammal, kinnas, kallas, varras,

õnnis, kallis, männik, tammik, mullik, sõnnik, villane, kollane, tammine, korralik, kassike, tassike, ussike, rattad, mättad, rukkid, okkad, sarrad, mõrrad, õppima, noppima, hakkama, hukkama, ruttama, töttama.

12. Märkus. Kaks erisugust (isesugust) umbhäälikut täishäälikute vahel lahutatakse ka nii ära, et üks jääb eelmise, teine tagumise silbi külge, näit.: „kirves“ = kir-ves, „silmus“ = sil-mus jne.

Harjutus. Silpideks lahutada:

Turvas, varvas, sõrmus, armas, hirmus, kärmas, kerjus, karjus, kuljus, paljas, haljas, harjas, algus, valgus, julgus, kõlgas, pilbas, kungas, rüngas, kolmas, neljas, talvik, kõrvik, lehmad, rihmad, ahjud, ohjad, kuhjad, vähjad, kirjad, karjad, viljad, väljad, adrad, odrad, põdrad, tedred.

13*. Märkus. Kolm ehk rohkem umbhäälikuid täishäälikute vahel lahutatakse nii ära, et ainult viimane läheb järgneva silbi algusele, kõik teised aga jäävad eelmise silbi lõpule, näit.: „kartlik“ = kart-lik, „vilkesti“ = vilks-ti jne.

Tähendus. Eesti sõna silp algab enamasti ikka üheainsa umbhäälikuga*).

Harjutus. Silpideks lahutada:

Ämblik, ümbrik, kõblik, tundlik, varblane, kärblane, õmbleja, lendleja, vehkleja, kargleja, várske, vaskne, kuldne, nahkne, umbne, arstlik, vürstlik, kunstlik, vorstid, vürstid, korstnad, pähklid, kangrud, vahtrad, samblad, kambrid, võrdlema,

*) Esimese silbi algusel võivad ainult harva kaks umbhäälikut esineda; näit.: plah-va-tus, kra-bin jne.

purtskama, kõrtsmik, kunstnik mustlane, sakslane, metslane, silpsti! sulpsti! lipsti! lampsti! prantsti! plartsti!

14*. Märkus. Pikad ja kaksiktäishäälikud jäävad ikka lahutamata, kui nende järel ka mitu umbhäälikut seisavad.

Harjutus. Silpideks lahutada:

Aednik, mõisnik, hoidja, leidja, kuulsus, peensus, võitlus, võistlus, näitleja, laulja, laiskleja, võistleja, mõistlik, muutlik, eestlane, rootslane, meistrid, kloostrid, paistmine, mõistmine.

15*. Märkus. Liitsõnades, mis kahest (harva kolmest) sõnast kokku seatud, tulevad mõlemad osasõnad iseseisvalt silbitada, näit.: „Eelarve“ = eel-ar-ve, „põldosi“ = põld-o|si, „ühiselu“ = ü|his-e|lu, „parasaeg“ = pa-ras-aeg jne.

Harjutus. Silpideks lahutada:

Laiskelajas, keskealine, vastoluline, püstaiad, klaasüksed, kaasanne, metselajas, ülesanne, eesüksed, kulduurid, nokkelajad, eesistuja, kaaselanik, koosolek, täisealine, kolmainus, karpelajas, murdarvud, kordarvud, üksainus, kaksikumbhäälik, kaksiktäishäälik.

16*. Harjutus. Silpideks lahutada:

Eluiga, emaesel, iseäralik, tõeotsija, auahnus, teoorjus, söömaaeg, piimaandja, ukseesine, aastaaeg, üliilus, äraandja, peaaegu, tagaajaja, hooaegne, õhtueelne, teeheitajad, maaalused, veelukad, soosjad, sajaaastane, viieaastane, teeäärne, jäääärne, kuuuurija, luuuuristaja.

17. Märkus. On silbitamise harjutused läbi tehtud, siis võib prooviks mõni tükk aabitsast ehk lugemiseraamatust ära kirjutada ja ühtlasi silpideks lahutada anda.

III. Sõnaharjutused.

Eelmärkus kooliõpetajale. Pakutavad sõnaharjutused on sellepolest hääd, et nad õpetavad lapsi sõna painumist (sisemist muutumist) tähele panema, millel Eesti keeles põhjanev tähendus. Ühtlasi on nad lihtsad ja kerged, ehk küll valemlised (sabloonsed) ja igavadki. Seejärest on soovitatav neid harjutusi teistega vaheldada.

Pole tarvis tingimata kõiki neid harjutusi esimese aasta õpilastega läbi teha. Raskemad võib teiseks aastaks jätta ehk mõnest koguni möödagi minna.

A. Vähendav vorm.

Väike kala on „kalakene“ ehk lühemalt „kalake“.

Väike lind on „linnukene“ ehk „linnuke“.

Armas ema on „emakene“ ehk „emake“.

Kallis õde on „õekene“ ehk „õeke“.

Vähendava vormi lõpp on ikka **-kene** ehk **-ke**.

Harjutused.

Kirjutage järgmised sõnad ühes vähendava vormiga ära:

Eeskuju: Isa — isakene, ema — emakene jne.

✓ 1. Kana *), muna, tuvi, pesa, oja, maja, koer, laev, päev, laul, keel, meel, seen, saan, loom, hiir, tuul, huul, hääl.

✓ 2. Silm, kulm, kõrv, sõrm, sarv, pilv, põlv, lehm, vihm, rähn, korv, pärn, torn, hing, säng, mäng.

3. Kast, rist, vest, oks, kits, mets, vits, päts, ots, laps, kass, uss, püss, konn, vann, linn, lill, loll, hull, kell, tamm, kamm, samm, narr, vurr.

---

*) Lihtsam oleks lasta ainult vähendav vorm kirjutada, kuid parem on mõlemad vormid kõrvu seada, et muutused sõnades hästi silma paistaksid ja meele jääksid.

4. Rebane (rebasekene), hobune, naine, varblane, kärblane; ader (adrakene), oder, pöder, teder, sõber, nõder; kaaren (kaarnakene), koorem, haamer, poogen, hõövel, naaskel, küünal, peenar, tütar, kahvel, pähkel, lühter.

5. **Märkus.** Pange tähele muutumist sõna sees:

t — d: pilt — pildikene, vaat — vaadikene;

k — g: pink — pingikene, mõök — mõögakene;

p — b: lamp — lambikene, karp — karbikene.

Harjutus. Pilt, volt, hunt, kont, vänt, part, hurt, kurt, silk, kelk, tilk, palk, pink, ronk, kink, nirk, võrk, nurk, kork, tulp, kulp, silp, hilp, lomp, pump, kimp, sirp, kirp, karp, kimp.

6. Piip, toop, nõöp, kaup, vaip, paat, vaat, ruut, taat, eit, ait, laut, toit, koit, tiik, look, luuk, auk, paik, rõuk, rauk.

7. **Märkus.** Pange tähele muutumist sõna sees:

kk — k: kukk — kukekene, nokk — nokakene;

pp — p: lipp — lipukene, nupp — nupukene;

tt — t: rott — rotikene, jutt — jutukene.

Harjutus. Kukk, nokk, täkk, lukk, vokk, sukk, pakk, tükk, tikk, vakk; kapp, lipp, lepp, nupp, kepp, näpp, sepp, lapp, tipp; rott, pott, jutt, kott, matt, pütt, tutt.

Märkus. Iga järgneva sõnade salga ees sõnade sisemise muutmise pääle tähelepanekut pöördä.

8. **Harjutus.** Kask, põsk, lesk, vihk, lahk, muhk, nahk, sahk; leht, viht, täht, kõht, koht, taht; kiisk, kuusk, sääsk, piisk, luisk, uisk; sulg, võlg, halg, jalg; kurg, sõrg, org, turg.

9. a) Selg, külg, telg, nalg; härg, pärg, särg, järg, kärg.

b) Kabi, lubi, padi, lodi, ahi, kuhi, põhi, mari, kiri, sari, kari, vari, puri, hari, asi, osi, vili, väli, nali

10. Töld, sild, põld, vald, süld, tald, kuld, muld; lind, vend, tund, rand, hind, kand, rind, mänd, händ; sard, kord, mõrd, murd.

11*. Hammas, lammas, sammas, varras, kinnas, kallas, sammal, vemmal, kämmal; kannel, pannel, vinnal; õrs, kõrs, vars, tõrs, pars; õis, põis, köis, reis; anne, vanne, murre, kolle, tunne, tarve.

12*. Okas, mätas, ratas, rikas, kungas, rüngas, pilbas, kõlgas, mülgas, kaigas, roigas, rõigas, rööbas, koobas, tüügas, saabas; vaade, köide, kaabe, raibe; mõte, tõke, hüpe, rake.

13*. Rida, madu, tuba, uba, luba; nuga, suga, juga, siga, viga, lagi, tugi, vägi, mägi, jõgi, regi, vagu, jagu, pragu, tegu, kägu, nägu, tigu, ligu, õde, käsi, süsi, lüsi, vesi; lugu, kubu, sugu; pada, rada, sada, koda, sõda.

14*. Tiib, leib, haab, urb, varb, kurb, halb; luud, laud, haud, raud, liud, aid, nõid, lõug, kuub, siig; aeg, poeg; pood, saag, raag, roog, lõõg; kiud, jõud, laug, tõug, lõug.

Märkus. №№ 11—14 (märgiga * äratähendatud) on raskemad ja võivad esialgu vahele jääda.

B. Ainsus ja mitmus.

Märkus. Harjutusteks tarvitada samu sõnu, mis vähendavas vormiski (№№ 1—14).

Eeskuju. Kana — kanad, silm — silmad, rebane — rebased jne.

D. Käskkõne.

1. **Eeskuju.** Valama — vala, valage; koorima — koori, koorige.

Harjutus. a) Valama, koguma, jagama, valima, tänama, avama, sõdima, ujuma, punuma, lubama, harima, kerima, küsima, pärima, närima, tasuma, puhuma, suruma.

b) Koorima, määrima, viilima, uurima, kaaluma, tellima, narrima, vassima, katsuma, kutsuma, otsima.

2. Kuivatama, kasvatama, painutama, kirjutama, veeretama, äratama; kõlistama, karistama, jutustama, vilistama, hammustama, kaunistama, austama, armastama; hõoveldama, heegeldama, kirjeldama, avaldama, usaldama, tükeldama; kisendama, soendama, parandama, tühjendama, ülendama, lühendama; ohverdama, ähvardama, kummardama, kõverdama, meisterdama.

Märkus. Iga järgneva sõnade salga ees sõnade sisemise muutumise pääle tähelepanekut juhtida.

3. Kaapima, loopima, tuupima, kleepima, rääkima, pruukima, pookima, rookima, küütima; rentima, pantima, voltima, santima, kolkima, tõlkima, solkima, kinkima, torkima, parkima, märkima, kärpima, tampima.

4. Õppima, noppima, toppima, kloppima, lappima, pakkuma, rikkuma, lakkuma, tikkima, trükkima, pakkima, nokkima, näkkima, küttima, nottima, plettima.

5. Pühkima, lõhkuma, mähkima, nühkima, juhtima, vahtima, sihtima, ehtima, uhtuma, kiskuma, sulguma.

6. Söötma, jootma, lootma, muutma, mõõtma, keetma, saatma, kiitma, niitma, suutma, laitma, toitma, koitma, sõitma, võitma, täitma, peitma, heitma, kartma, kurtma.

7. a) Hüüdma, püüdma, leidma, hoidma, sõudma, jõudma, nõudma; teadma, seadma.

b) Murdma, andma, kandma, tundma, kündma, pilduma, kõndima, sundima, vanduma, sündima.

8. a) Hüppama, näppama, lippama, hakkama, lükkama, hukkama, ruttama, tõttama.

b) Rüüpama, pumpama, hõikama, lõikama, tõukama, paikama, pilkama, palkama, märkama, lupjama, väntama, ketrama, vaatama, näitama, aitama.

9. a) Põlgama, salgama, algama, ohkama, puhkama, vihkama, õhkama, viskama, luiskama, oskama, raiskama, hõiskama.

b) Tõmbama, hindama, jändama, rändama, kuldama, muldama, kordama.

ð) Katma, matma, jätma, kütma, petma, tapma, kastma, tõstma, päästma, peksma.

10. Haavama, siunama, laenama, vaevama, piirama, määrama, piinama, soolama, tuulama, leinama, nuumama, laimama, sõimama, kiusama, kuulama, pillama, tallama, tüssama, vinnama, arvama, hingama, orjama, sarjama, varjama, kerjama, korjama, kurnama, tõrvama, valvama, vastama, surmama.

11*. a) Siduma, laduma, pidama, põdema, vedama, lugema, taguma, tugema, küdema, pügama, sugema, kuduma, pagema; nägema, tegema.

b) Viima, müüma, käima, sööma, lööma, looma, tooma, looma, pooma, saama, jääma.

12*. Mõtlemata, ütlemata, siplema, suplema, taplema, kaklema; hooplema, looklema, kiitlema, vaatlema, kauplema, puiklema, võitlema, näitlema; nuhtlema, kahtlema, vihtlema, vehklema, kisklema, laisklema, pusklema, karglema; õmblema, võrdlema, lendlema; riidlema, vaidlema.

Märkus. №№ 11 ja 12 (märgiga *) on raskemad ja võivad esitsa vahele jääda.

E. Tehtavik.

Märkus. Samad sõnad, mis käskkõnes, kõlbavad tehtavikugi jaoks (№№ 1—12).

Eeskju. Valama — valatakse, valatud; koorima — kooritakse, kooritud.

IV. Häälikharjutused.

1. Märkus. Ühesilbilise sõna lõpul seisab lühikese (ühekordse) täishääliku järel ikka kahekordne umbhäälik, näit.: kull, kass, tik_k, kott, vurr jne.*). Pika- (ehk kahekordse) ja kaksiktäishääliku järel seisab aga sarnaste sõnade lõpul ikka ühekordne umbhäälik, näit.: kuul, kaas, tiik, koot, kuur, kaer, sein, rõuk, ait jne. (erandid: poiss, kauss).

✓ Harjutus. Kirjutage järgmised laused ära ja pange sõna lõpule, nii kuidas sääl peab olema:

- × asemele l ehk ll,
- ∞ asemele m ehk mm,
- o asemele n ehk nn.

Pi_× tuleb pika ilu pääle. Ku_∞ a_×, ku_∞ pää_×. Ko_o krooksub künka pää_×. Lambal on seljas paks vi_×. Vii_× sööb rauda. Tu_∞ ei räägi. Kõval pähkliil magus tuu_∞. Kaevul on vi_o. Vii_o uimastab. Seinal tiksus ke_×. Libe kee_×, tige mee_×. Hä_× on lapse voodi. Lapsel on hele hää_×. Kaa_o imeb verd. Rattal on ru_∞. Köögis on kitsas ruu_∞. Ke_× hüüab: pi_∞, pa_∞. Hu_× ajab pilli lõhki. Sii_× on kasulik loo_∞. Ku_× lendab, nagu noo_×. Tuu_× vihiseb, nagu kuu_×. Ta_∞ ei paenu tormi ees.

✓ 2. Harjutus. Kirjutage järgmised laused ära ja pange sõnade lõpule, nagu sääl peab olema:

- × asemele s ehk ss,
- ∞ asemele r ehk rr.

Klaa_× paistab läbi. Kla_× on koolituba. Vu_∞ veereb vurinal. Öues kasvab suu_∞ saa_∞. U_× on vana, kest on uu_×. Ka_× on maias ja tige. Kastil on kaa_×. Igal talul oma taa_∞. Na_∞ naerab alati. Roo_× on vaasis. Pü_× ei ole mänguasi. Ka_× laulab: ni_∞, no_∞. Noo_∞ hii_∞ on

*) Erandid: kes, mis, kus, kas, et, on, mul (minul), sul (sinul), tal (temal), kel (kellel), sel (sellel), mil (millel). Neist ei maksa siin pike-malt juttu teha, sest „Harjutuste“ II. vihus tulevad nad lähema tähelepä-neku alla.

allés rumal. Paa× on pehme kivi. Igal reisijal olgu pa×. Kaks tükki on kokku paa∞. „Vi∞-va∞“ on ühe näitemängu nimi.

3. **Harjutus.** Kirjutage ära ja pange sõnade lõpule, nagu sääl peab olema:

- ∞ asemele t ehk tt,
- o asemele k ehk kk,
- × asemele p ehk pp.

Ko∞ ei pea ve∞. Ai∞ all, loo o pääl. Pi o jalg, pi o samm. Käsi peseb kä∞, Roo× naerab tuld. Li× lehvib katusel. Lipul on pi o la∞. Va o on vilja mõõ∞. Ma∞ on ka mõõ∞. Tii o on konnade rii o. Tre× viib üles torni. Loo o on kõver. Vo o vuriseb. Ka× on lukus. Jutul on hale lõ×. Kuidas kau×, nõnda hind. Armas ko o, sa rasva mo o. Lau∞ ja ai∞ põlesid maha. Tuli kardab ve∞. Taa∞ on vanem, kui ei∞. Voodi pääl on te o ehk vai×. Vai o põleb suure suitsuga. Kuidas püss, nõnda pau o. Kroonu püssil on ti o ehk tää o. Jäme pa o tahab jämedad talba. Koo o on maitsev toi∞. Se× taob rauda. See× vahutab. Lõvil on tugev kä×. Pii× suitseb sulase suus.

4. **Märkus.** Überpöördult: on ühesilbilise sõna lõpul kahekordne umbhäälik, siis peab tema ees lühike (ühelikordne) täishäälik seisma; on aga ühesilbilise sõna lõpul ühelikordne umbhäälik, siis peab tema ees pikk (kahekordne) ehk kaksiktäishäälik seisma, näit.: sepp — seep; kull — kuul jne.

✓ **Harjutus.** Kirjutage järgm. laused ära ja pange sinna, nagu peab olema:

- ∞ asemele a ehk aa,
- o asemele o ehk oo,
- × asemele u ehk uu.

Kapil on l×kk. Aknal on l×k. Lipul on l∞tt. L∞t on kauplemise koht. R o tt on närija l o m. R o d on pikk rida. K×ll lendab. K×l lendab ka. P∞t viib üle vee.

P_∞tt saadab põrgusse. K_okk teeb sööki. K_ok maitseb hästi. Salaj_∞tt läheb haisema. J_∞t on kange kaupleja. K_ol on õppimise koht. K_oll on laste hirmutis. K_∞pp on lukus. K_∞p on suvikübar. Iga l_oll ei ole h_∞ll. T_ol on toariist. T_oll on pikkuse mõõt. K_∞ss püüab hiiri. Pajal on k_∞s pääl. M_okk ehk h_∞l on ükskõik. P_∞s on pehme lubjakivi. P_∞ss on isiku tunnistus.

✓ 5. **Harjutus.** Kirjutage järgmised laused ära ja pange, nagu sääl peab olema:

- ∞ asemele e ehk ee,
- o asemele i ehk ii,
- ∞ asemele ü ehk üü.

✓ T_okk ei ole p_okk. P_ok on pika varrega. K_∞tt läheb, p_∞ss seljas. Ööpiku nimi on ka kiri-k_∞t. K_∞ll löi kümme. Viiulil katkes k_∞l. N_∞d algab kalap_∞k. Tooge v_∞tt! Kevadised v_∞d kohavad. K_∞ll on asi hull! Tartu on ilus l_onn. Raudtee l_on on sirge. Ahjus pole ühtki s_∞tt. S_∞d rokal, s_∞d vasikal. P_∞t on juurevili. S_on on ilus elada. Mets seisab nagu m_∞r. Laeva käiku juhhib t_∞r.

✓ 6. **Harjutus.** Kirjutage järgm. laused ära ja pange, nagu sääl peab olema:

- ∞ asemele ä ehk ää,
- o asemele ö ehk öö,
- ∞ asemele õ ehk õõ.

✓ Vasikal on vali h_∞l. S_∞l kiikus minu h_∞ll. S_ok aitab rohkem, kui l_ok. R_∞k elab põllul. Valelik salgab t_∞tt. Igal asjal oma m_∞t. K_ok on auru täis. T_∞kk on tore loom. Mu isamaa, mu ∞nn ja r_∞m. M_∞k on sõjariist. Siga s_ob solki. Igal t_ol on kord l_∞pp. Mitu o_d tegime tötates t_od. Sõrme nimi on ka n_∞pp. Kassil on pehme k_∞pp. N_op kadus kuue eest. K_∞m on naha haigus. Püss laseb: k_∞mm ja p_∞mm. Sukal on s_∞r.

✓ 7. Märkused. 1) Täht **s** ei salli enda kõrval tähti: **b, d, g**; tema kõrval peab seisma: **p, t, k**, näit.: laps, kits, lõks, post, käsk jne. 2) Tähe **h** järel ei seisa iialgi **d** ega **g**, vaid ikka **t** ja **k**, näit.: viht, sahk jne. 3) Eesti sõna eesotsas ei seisa iialgi: **b, d, g**, vaid ikka: **p, t, k**. 4) Kõrv peab ise sõnas **b** ja **p**, **d** ja **t**, **g** ja **k** vahet kuulma. Võrdle, näit.: lind — lint, kuld — kult, telg — telk, märg — märk, halb — halp; aid — ait, laud — laut, tõug — tõuk, saag — saak. Kuula, kuidas kõlavad **b, d, g** järgmistes sõnades: tuba, luba, vaga, siga, pidu, mõdu, kõrge, kerge, helde, kõlbav jne. Võrdle veel ja kuula vahet: rebane — räpane, lubame — tapame, madal — ratas, sibul — kopik, vagun — aken jne.

✓ Harjutus. Kirjutage järgmised laused ära ja pange, nagu sääl peab olema:

- asemele **t** ehk **d**,
- asemele **k** ehk **g**.
- × asemele **p** ehk **b**.

I◦ a õis ei ◦õl◦a eh◦e◦s. Õh◦ul läheb õh◦ jaheda◦s. Me◦s kos◦ab vas◦u. Ki◦s ei ◦õl◦a ◦ärneri◦s. Sel◦sis on lõ◦usam ◦äia. Rän◦aja as◦us e◦asi. Torm vis◦ab lained ◦õr◦ele. Ma◦ades ei leia ◦eegi lei◦a. Jal◦ teeb jäl◦i. Lam◦ad ma◦avad. Sül◦ on sei◦se jal◦a ◦ikk. Sül◦ on mai◦sev sö◦o. U◦se ◦ohal ripub sil◦. Jõe ◦ääl on ◦ivis◦ sil◦. Ron◦ on mus◦ lin◦. Raudtee ron◦ jäi hilja◦s. Kassi ◦ärast ei lähe ◦eegi ◦alaran◦a. Lam◦ annab val◦us◦. Mal◦ on ◦oera ◦al◦. Sär◦ on hi◦ist mär◦. Sär◦ on ◦ena ◦ala. Näl◦ on ◦õige ◦arem ◦okk.

8. Harjutus. Kirjutage järgmised laused ära ja pange, nagu sääl peab olema:

- asemele **d** ehk **t**,
- asemele **g** ehk **k**,
- × asemele **b** ehk **p**.

Kur◦ on ar◦ lin◦. Hai◦el on kur◦ ki◦e. Kul◦ ei ◦ar◦a sul◦. Kul◦ on isane si◦a. Kir◦ on ◦ärmas

o ar o ama. Ho x une on uh o e loom. U o sel on lin o. Lin o on vis o amise riis s. Hal x ehil ennas s hil x udega. Ilm on s äna vä o a hal x. Lin s uinub o o sa x ääl. Lin s ehk x ael on ü o skõik. Ära o iida o õh s u e o a lai s a lei x a. Ma o aja o ass ei x üüa hiiri. Rän o on o äia ras o e s uu le o a. Pa o s u s u o atab järve x inda. No x edas s i lii o uvad ku s uja nä x ud. Taeva ran s a lan o es x äike. Ae o on o iire ka s uma.

9. Harjutus. Kirjutage järgmised laused ära ja pange, nagu sääl peab olema:

- s asemele d ehk t,
- o asemele g ehk k,
- x asemele b ehk p.

Saa o on ju x a nüri. Täna oli hää o alasaa o. Ai s on x uh s am, kui lau s. Öuel on ai s üm x er. Lau s on val o e lina o a o aetud. Loo o on o över. Heinaloo o on o uivamas. Meie sööme lei x a ja vôi s. Vahvale jääb vôi s. Puu s on ras o em kui loo s. Si x ulal on lau o, silmal on lau o. Koo o on mai s sev roo o. Os av o au x on s ih s i hal x. Noorus o aob lii o ruttu. I o a x ilv ei anna vihma. Mõnes s x ilves s s uleb ka rahet. Talvel s uis o ab väljas lun s. See x x eseb o äed x uh s a o s. Ka s ak õh o as, ka s ak o ae x as. Ka o s o assi ei sünni üh s e o otti. Surma vas s u ei ole roh s u. Ae o s õttab ikka e s asi. Ei x ööra jõ o i s a o asi.

10. Märkus. Pange tähele, kuidas kirjutatakse nii-sugused sõnad:

- ta: kasvatama, kustutama, valutama, lõpetama jne.
- sta: hammustama, küünistama, vihastama, rahustama jne.
- nda: lühendama, rehkendama, kisendama, soendama jne.
- lda: hõõveldama, heegeldama, kirjeldama, hädaldama jne.
- rda: kummardama, tuigerdama, vingerdama, ähvardama jne.

Siin seisab s kõrval ikka t, aga l, n, r kõrval seisab d; ilma teise umbhäälikuta on ikka t. Niisugustes sõnades jääb t ehk d kolmanda silbi alguses ikka muutumata, muutugu sõna ise, kuidas tahes, näit.: kannataja, kannatades, kannatamine, kannatus jne.; ähvardaja, ähvardus, ähvardav, ähvardatakse jne.

Ülesanne. Kirjutage järgmised laused ära ja pange asemele t ehk d, nagu sääl peab olema:

Petist ei usal^sa keegi. Paha ei paran^sa paha. Aeg kuiva^s ab kõik pisarad. Seisev kivi sammel^sub. Painu^sa puud noores eas! Ära kummar^sa kana ees! Ära süli^sa kaevu! Ema helli^sab, isa karis^sab. Rahu kosu^sab, vaen kao^sab. Kes varas^sab, see ka vale^sab. Kes kanna^sab, see kaua elab. Hunt hammus^sab ka avi^sajat. Võõras raha põle^sab tasku. Kadedus lahen^sab ennast sõnades. Meri virven^sab veidike. Suits vinger^sab taeva poole. Imes^sades vaatab kuu. Ähvar^sades kadus päike silma-
piiri taha. Leek tõuseb üles laine^sades. Murul tui-
ger^savad hanipojad. Rumal kana kaagu^sab ise oma pesa
üles. Tüse keha aval^sab jõudu. Valega valet õien^sati,
seega valet suuren^sati. Aeg lahu^sab tuska ja kustu^sab
viha. Õitse ja haljen^sa, Eestlaste maa!

11. Märkus. Pange tähele, kuidas kirjutatakse niisugused sõnad:

-kas: liblikas, maasikas, tülikas, kollakas, jõukas jne.
-ngas ja -ng: kuningas, heeringas, lahing, leping, telling jne.

-dus: kenadus, toredus, kadedus, väledus jne.

-nd, -ndik ja -ndus: isand, emand, kasvandik, kolmandik, neljandik, korjandus, pahandus, alandus jne.

-rdus: kummardus, ähvardus jne.

-ldus: usaldus, avaldus, liialdus jne.

-tus ja -stus: kannatus, lõpetus, armastus, halastus jne.

Ülesanne. Kirjutage järgmised laused ära ja pange, nagu sääl peab olema:

- asemele t ehk d,
- asemele k ehk g.

Kanna◦us võidab kõik. Ühen◦us teeb tugevaks. Usal◦us ära◦ab usal◦ust. Kuld on kunin◦ate kunin◦as. Kuulsuse ◦annul käib kade◦us. Kus varan◦us, sääl sü◦a. Iga mari pole maasi◦as. Iga kummar◦us ei ole alan◦av. Hun◦ei tunne halas◦ust. Liial◦used rikuvad tervise. Heerin◦ad elavad suures meres. Vasi◦al on vali hääl. Harul◦ane näh◦us on huvi◦av. O◦sus◦ava lahin◦u järele teha◦se rahulepin◦. Kasva◦us ja hari◦us paran◦avad ka paha iseloomu. Pime◦us põ◦eneb val◦use eest. Põran◦ale on saepuru ripu◦atud. Suured isan◦ad armas◦avad hilja◦s jääda. Viljan◦i maakonnas on palju jõu◦aid talumehi. Neljan◦ik ehk veeran◦ on neljas osa. Koolis saavad lapsed õpe◦ust. Lõpe◦us on al◦usest lõbusam. Ähvar◦us on karis◦use väärt.

Kaksikumbhäälik.

Seletuseks. Sõna esimese ja teise silbi täishäälikute vahel esinevad tihti kaks isesugust umbhäälikut üksteise kõrval, näit: mb (lambad), nd (kindad), st (astun), lm (silmad) jne. Need nimetatakse kaksikumbhäälikuteks. Kaksikumbhäälikus võib esimene ehk teine häälik kord kergem, kord raskem olla, näit.: silma laug — kaks silma; kõrva leht — kaks kõrva; vihma pilv — sajab vihma; vilja tera — lõikan vilja; karja tänav — hoian karja jne. Seda vahet tehakse siin ainult rääkimises, kirjutamises aga mitte.

Mõlemad umbhäälikud tulevad kaksikumbhäälikus i k k a ü h e k o r d s e l t kirjutada.

(Ei või, näit., kirjutada: „kaks sillma“ ega „sajab vihhma“, vaid: „kaks silma“, „sajab vihma“).

Reegel. Kahekordne umbhäälik võib ainult üksi seista (ja ainult pärast lühikest täishäälikut). Teise isesuguse umbhääliku kõrval ei või ühtki umbhäälikut kahekordselt kirjutada.

Näit: Sõnas „lammas“ on **mm**, aga sõnas „lambad“ peab üksainus **m** kirjutama, sest **m** kõrval seisab säääl teine umbhäälik **b**; samuti: kinnas — kindad, kallas — kaldad, varras — vardad, sammal — samblad; linnuke — lind, kullake — kuldne, korralik — kord, kõrreke — kõrs jne.

Kõrv peab harjuma kerge ja raske umbhääliku vahet kuulma: Võrdle: kala — kallis, vana — kannel, rumal — lammas, mõru — mõrras jne.

12. Harjutus. Kirjutage järgmised laused ära ja pange, nagu säääl peab olema:

- ∞ asemele **m** ehk **mm**,
- asemele **n** ehk **nn**,
- × asemele **l** ehk **ll**.

Ve_od avab ve_oale süle. Ku_×d ku_×aga, mu_×d mu_×aga. Hu_ot murrab ka loetud la_∞bad. La_∞as ei söö sa_∞alt. Sa_∞blad la_∞bale ei maitse. Tu_od ei ole tu_oi ve_od. Kuidas tõ_∞bad, nõ_oda tu_×eb. Ve_od kü_oab põ_×ul. Põ_×d a_oab ve_oale vi_×ja. Pi_×v joodab mu_×a pi_oda. Vee pi_oal laksuvad lai_oed. Li_od lau_×ab li_ou õhi_oal. Li_× õitseb li_×e ligidal. Jaanali_od ei saa le_oata. Ki_oas ei karda kü_×ma. Veerev kivi ei sa_∞eldu. Sõ_oa ei tasu võ_×ga. Ku_×d ei karda tu_×d. Ri_oas tuksub ju_×ge süda. Va_oal koeral va_×us ha_∞as. Jä_×ge ei pa_oda ja_×ga. Li_oul ei o_×e ha_∞baid. A_oa pi_× hu_×u kätte, hu_× ajab pi_×i lõhki. Ei ole kerge noota tõ_∞ata. Lu_∞i juba a_∞u läi_oud. Kü_×m teeb si_×a üle vee. I_×m ajab puru si_×ma.

13. Harjutus. Kirjutage järgmised laused ära ja pange, nagu säääl peab olema:

- × asemele **s** ehk **ss**,
- ∞ asemele **r** ehk **rr**,
- asemele **h**, (iialgi mitte **hh**).

Mu_∞e mu_∞ab' me_oe meele. Tiige_∞ on tige mu_∞dja. Ra_ovas tõuseb ra_ova vastu. Ä_∞a ta_×u ku_∞ja ku_∞jaga. Vaarao nägi unes seit_×e la_oja le_oma. Kõik kanad ei

maou õoele. Õlekõos ei kanna vaoblast. Siobi eeo on kõoekesed. Kõos kaovab kõoe kõoval. Äoa naoi põldu! Ei tule kaote suoma suoa. Pruoakad elavad aoju ümber. Puid pillun küdevaoe aoju. Käok anti taluot taluoe. Keojaja käib peoeot peoesse. Kõik ma panin pabeoisse, oaiuoin kõik oaamatuoe. Üks käonane lammas ajab teove kaoja käona. Oog uppus uduoe. Leot langes laineoe. See meeo ei jää hädaoe. Kala taoab väljaot mõoda, mõoast välja. Kooalik inimene ei riku kooda.

14. Märkus. Kaksikumbhäälikud, nagu eespool nägime, võivad kahel kujul esineda: kergemal ja raskemal, näit.: nalja pärast — teen nalja; kuhja varras — neli kuhja, sõrme küüs — viis sõrme, pilve vari — palju pilvi jne. Neis kaksikumbhäälikutes ei saa seda vahet kirjas ära märkida, sest kaht hh, rr, mm jne. ei tohi teise umbhääliku kõrvale kirjutada. Vahet võib kirjas teha ainult niisugustes kaksikumbhäälikutes, kus teiseks häälikuks p, t ehk k on, sest meil on nende häälikute jaoks kahe sugused tähed: kerged — b, d, g ja rasked — p, t, k.

	kelle, mille?	keda, mida?
Näit.: nd — nt:	(sant) sandi kepp	— näen santi;
ld — lt:	(pilt) pildi raam	— vaatan pilti;
rd — rt:	(part) pardi jalg	— söödan parti;
lg — lk:	(palk) palgi ots	— kolm palki;
rg — rk:	(särk) särgi nõöp	— õmblen särki;
ng — nk:	(pink) pingi jalg	— mitu pinki;
lb — lp:	(kulp) kulbi vars	— pesen kulpi;
mb — mp:	(lamp) lambi jalg	— puhastan lampi;
rb — rp:	(karp) karbi kaas	— kaks karpi.

Samuti: Sant — sandid, pilt — pildid, part — pardid, palk — palgid, särk — särgid, pink — pingid, kulp — kulbid, lamp — lambid, karp — karbid jne.

Veel näitused (kuulake vahet): rendi — rentige, voldi — voltige, tõlgi — tõlkige, märgi — märkige, kingi — kinkige, helbi — helpige, tambu — tampige, kärbi — kärpige jne.

Harjutus. Kirjutage järgmised laused ära ja pange, nagu sääl peab olema:

- s asemele **d** ehk **t**,
 o asemele **g** ehk **k**,
 x asemele **b** ehk **p**.

Märkus. Kui küsimus keda? mida?, siis **t, k, p**; kui küsimus kelle? mille?, siis **d, g, b**.

keda? kelle?

Hun_s ei murra hun_si. Ära usu hun_si juttu. Äikese ajal lööb väl_ou. Väl_ou kannul oäib müris_s amine. La_xs tegi o_olm lillekim_xu. Ühe kim_xu viis ta emale. Pal_o kis_si maha pal_oi xäält. Nõ_ser ei suuda nõ_sra aidata. Väraval on ka_os tul_xa. Tul_xa oüljes trambib_s äkk. Sõ_xra oohus on sõ_xra aidata. Me_ssas x_eeti põ_srajah_si. Ei näh_sud aga üh_ski põ_sra. Si_ss on san_si siid. Vas_o on vaese kul_s. Hul_o seeb ikka hul_oa töö. Tar_ous on x_arem, kui rikkus. Tar_oem annab järele. Pää x_uh_oab pa_sja x_aäl. Pää all on ka_os pa_sja. Kõrs väri- seb sir_xi ees. Sei_sse sir_xi on lõikamas. Par_si suled ei saa märja_os. Kukk par_si ei kar_sa. Sulane sõi lei_xa ja sil_ou. Sil_ou pää vis_oas/ta o_oerale. Kir_xud kar_oavad. Kil_oid laulavad. Kur_sid räägivad oätega. Pil_si raam on kullatud. Lapsed vaatasid pil_si. Pin_oi jalg läks katki. Toas on mitu pin_oi.

15. Märkus. Eesti keeles on palju sõnu, mis kahel kujul esinevad — kergemal ja raskemal. Eelmistes harjutustes (№№ 12—14) nägime juba, et kaksikumbhäälikud muutuvad. Muutuvad ka liht umbhäälikud, näit.:

kelle, mille? keda, mida?

- b — p: (seep) seebi vaht — otsin seepi;
 g — k: (söök) söögi lõhn — keedan sööki;
 d — t: (vaat) vaadi põhi — vean vaati.

Samuti: Söök — söögid, vaat — vaadid, piip — piibud, kaup — kaubad, sõit — sõidud, luik — luiged jne.

Veel näitused (kuulake vahet): räägi — rääkige, kiigu — kiikuge, tuubi — tuupige, küüdi — küütige, lõigu — lõikuge jne.

Harjutus. Kirjutage järgm. laused ära ja pange, nagu sääl peab olema:

- s asemele t ehk d,
o asemele k ehk g,
x asemele p ehk b.

Süo isel x eeti laa s a. Laa s a kau x on o s av. Kau x a hin s on lan o enud. Laa s a kau x a ei ma o sa o iita. Tii o i kal s al män o ivad la x sed. Meil ei ole tii o i. See x i vah s on val o e. Si o a sööb ka see x i. Kalamehed tõm x avad noo s a. Noo s a ümber ujuvad o alad. Ris s ikheinad x an na o se rōu o u. Rōu o u all on x alju hiiri. Töö al o ab ju x a enne koi s u. Koi s u eel kus s uvad kōi o s ähed. Vaesel x ole toi s u valida. Kütt las o is o olm pau o u. Lui o e laulu x ole o eegi o uulnud. Hoo x lan o es hoo x i järele. Ves s i ees on viis nõö x i. A o nal on o uus ruu s u. Tuul s oidab s ule lee o i. Söö o kōl x ab söö o i pääle. Löö o ei o õlba löö o i x ääle. Hobune ei x õlga söö o i. Ho x une põl o ab löö o i. Pii x ud sui s sevad. Lui o ed len s avad. Paa s id o iiguvad lainetel.

16. Märkus. Niisugustes sõnades, nagu kukk, nokk, lipp, lepp, rott, kott jne. kirjutatakse raskemas sõnakujus kk, pp, tt, kergemas aga k, p, t, näit.:

	kelle, mille?	keda, mida?
k — kk:	(kukk) kuke laul	— kaks kukke;
t — tt:	(rott) roti saba	— viis rotti;
p — pp:	(lipp) lipu latt	— kannan lippu.

Samuti: Lipp — lipud, rott — rotid, kukk — kuked jne.

Veel näitused (kuulake vahet): õpi — õppige, nopi — noppige, tüki — tükkige, noki — nökkige, noti — nottige, pleti — plettige jne.

Harjutus. Kirjutage järgmised laused ära ja pange, nagu sääl peab olema:

- ∞ asemele t ehk tt,
- asemele k ekk kk,
- × asemele p ehk pp.

Ärge teh○e pasu. Surm on pasu pal○. Ti○u tuli ei ○esta ○aua. Karbis on veel ainult kolm ti○u. Alevis on neli se×a. Se×a käsi nii pea ei väsi. Jänes kardab küsi. Hirv põgeneb küsi eest. Kaks si○u said purdel ko○u. Koeral on neli kä×a. Aja jusu jusu ajal. Ema keedab su×i. Su×i vaht riisutakse ära. La×s astus kassile kä×a pääle. Si○u sarved on pi○ad. Li×ud lehvivad. Ku○ed laulavad. Musid tuhnivad mulla all. Li× li×i pääl, la× la×i pääl. Kass ei tarvita ko○a. Ko○a mo○ on i○a rasvane. La×s ei suuda keelda nusu.

17. Märkus. Rasked umbhäälikud: ll, mm, nn, rr, ss esinevad ka kord kergemal kord raskemal kujul, aga kirjutamises ei saa seda vahet teha, näit.:

	kelle, mille?	keda, mida?
ll — ll:	(kull) kulli nokk	— püüan kulli;
nn — nn:	(konn) konna keel	— kolm konna;
mm — mm:	(tamm) tamme oks	— raiun tamme;
rr — rr:	(narr) narri jutt	— vaata narri!
ss — ss:	(kass) kassi saba	— silitan kassi.

Siin on raskemad järgud ainult paksemalt trükitud. Kolme tähte sinna kirjutada ei või (kulli, konna!), sest Eesti keeles ei kirjutata lihtsõnades kolme ühesugust tähte üksteise kõrvale. Kergemas astmes ei või teist tähte ka mitte ära jätta, sest siis saaksime kulli asemel kuli, konna asemel kona, kassi asemel kasi jne. See oleks aga hoopis vildak kirjaviis. Veel näitused (kuulake vahet): salli — sallige, jonni — jonnige, sammu — sammuge, narri — narrige, vassi — vassige jne.

Harjutus. Kirjutage järgmised laused ära ja tõmmake tähtede ll, mm, nn, rr, ss raskemale astmele kriips alla:

Ära anna pilli hullu kätte! Hull ajab pilli lõhki. Aeg aitab konna mättale. Lammast annab villa. Kumm all, kumm pääl, kummi all kulla tükk. Kannel armas, kannel kallis, kannel kullakeeleline! Kullerkupul on kollane nupp. Lill õitseb lille ligidal. Uks pane kinni! Õnnetus ei hüüa tulles. Õnn ja õnnetus on vennad. Mulla alla tahaks tulla. Ära ussi sabast taba: hammustab, kui pää on vaba. Koer ei salli kassi. Kogujal on ikka pillaja kannul. Ära kuula narri juttu. Põldu ei või narrida. Kassi pärast ei maksa kalaranda minna. Astud sa veel ühe sammu, siis saad tunda minu rammu. Kaks kassi ei sünni ühte kotti. Tuul murrab üksiku männi. Õnne pole kuskilt leida. Kuu sõuab tummalt taeva all. Vend annab vennale abi. Parem on vill varbas, kui korts kannas. Ära anna püssi lapse kätte! Püss ei ole mängukann.

Pikad ja lühikesed täishäälikud.

Seletuseks. Pikad täishäälikud kirjutatakse ikka kahekordse tähega, ehk nad küll kord pikemal, kord lühemal kujul võivad esineda, näit.:

	mille?		mida?
aa — aa:	(saan) saani	jalas	— otsin saani;
oo — oo:	(tool) tooli	jalg	— kaks tooli;
ee — ee:	(seen) seene	korv	— palju seeni;
ii — ii:	(viil) viili	pää	— otsin viili;
uu — uu:	(uur) uuri	kett	— vaatan uuri;
ää — ää:	(säär) sääre	mari	— pesen sääri;
õõ — õõ:	(rõõm) rõõmu	pärast	— palju rõõmu;
öö — öö:	(nöör) nööri	tükk	— pole nööri;
üü — üü:	(küün) küüni	uks	— mine küüni.

Pikemad välted on siin paksult trükitud. Kirjas seda vahet ei tehta, aga kõrv peab teda kuulma ja suu õieti välja ütlemä. Veel näitused (kuulake vahet): maali — maalige,

koori — koorige, viili — viilige, veere — veerege, määri — määriige, tüüri — tüüriige!

Samuti peab kõrv hästi vahet kuulma pika (kahekordse) ja lühikese (ühekordse) täishääliku vahel. Kuulake ja võrrelge järgmistes näitustes täishäälikute pikkust:

	I.	II.	III.
a:	kari,	kaare (all),	(hulk) kaari;
e:	vere (soojus),	veere (alla!),	veerema;
i: (uitsu)	vina,	viina (pudel),	(ära joo) viina;
o:	kore (hein),	koore (kirn),	koorima;
u: (laeva)	puri,	puuri (uks),	(pane) puuri;
ä:	mära,	määri (mustaks!),	(ärge) määriige;
õ: (jutu)	kõma,	kõõma (rohi),	(palju) kõõma;
ö:	tõbi (saba),	nööri (kera),	(teen) nõõri;
ü:	(sea) küna,	küüni (katus),	(mine) küüni!

Siit näeme, et kõik täishäälikud võivad mitmesuguses (nimelt kolmes) pikkuses esineda. Kirjas ja trükis märgitakse kõige lühem (I) valde üheainsa tähega, pikad (II ja III) välted aga kahekordse tähega.

Pikad (kahekordsed) täishäälikud võivad ainult sõna esimeses*) silbis esineda ja nende kõrval ei või enam mõni teistsugune täishäälik seista, näit.: saag — saed, pood — poed, lõõg — lõad jne. Erandid: viies, kuues, luuad, viia, tuua, müüa, süüa, iialgi jne.

Ühesilbilistes sõnades, mis täishäälikuga lahtiselt lõpevad, on see täishäälik ikka pikk ja kirjutatakse kahekordse tähega, näit.: maa, tee, prii, soo, kuu, jää, töö, püü, nõõ! jne.

Eranditeks on selles liigis ainult järgmised sõnad, mille täishäälik ühekordse tähega kirjutatakse: ma (mina), sa (sina), ta (tema), me (meie), te (teie), mu (minu), su (sinu), ja, ju, ka.

18. Harjutus. Kirjutage järgmised laused ära ja pange kriipsu asemele aa ehk a, nagu sääl peab olema, ühtlasi tõmmake aa pikemale (III) vältele joon alla:

Meeles pidada: maa, (ei) saa — on kahe a-ga, ma (mina), sa (sina), ta (tema), ja, ka, — on ühe a-ga.

V—res v—gub v—enu keeli. N—ber h—lj—s, k—d—k p—lj—s. R—m—tust s—b t—rkust. S—ks sõid—b

*) Kaugemates silpides võivad nad ainult võõrastes sõnades esineda, näit.: Euroopa, Brasiilia, Austraalia, Ameerika, Sitsiilia jne.

s—niga. S—red k—sv—v—d s—rikus. H—v—d k—s—v—v—d h—vikus. K—ren ei noki k—rna silma. Ig—s t—lus on oma t—r. Iga m—ri pole m—sik—s. P—lk ei l—nge ühe l—stuga. P—ju k—sv—b kr—vi k—ld—l. K—ru el—b l—ias l—nes. H—mri nimi on ka v—s—r. H—r—k—s ei lähe p—ri v—resegaga. V—le ei jää v—ka—lla. K—lu s—di s—k s—gi järele. See ilus m— on minu kodum—. L—nde k—dus l—uluhääl. M—litud lilledel lõhna ei ole. Aega ei s— r—h—ga osta. S—ndikott ei s—da t—evasse. Pikk vik—t niid—b l—ia k—re. Sukk ja s—b—s s—v—d hästi läbi. Loll k—na k—gut—b ise oma pesa üles. M— olen väike k—rj—ne. M— reisin m— j— mere pääl. Siga ei s— ronida. Kus s— käsid, sokukene? Kas s— ikka veel aru ei s—? Ainult sääl on puhas vesi, kus t— vool—b t—s—kesi.

19. Harjutus. Kirjutage järgmised laused ära ja pange kriipsu asemele e ehk ee, nagu just tarvis, ühtlasi tõmmake ee pikemale (III) vältele joon alla.

Meeles pidada: see, tee, mee (mesi), vee (vesi) on kahe e-ga; me (meie), te (teie) kirjutatakse ühe e-ga.

Värt—n v—r—b vurinal. M—r—l on t— tolmuta. Kõik h—rn—d ei k— p—hm—ks. K—ra on k—rge v—r—ma. L—k välgub suitsus. Ed—v s—isab ikka p—gli —s. Ema k—dab s—nesuppi. L—na k—dab tangu l—nt. Kuu—s nädala pä—v on r—de. Ei muutu m—ste m—l. P—r—m—s niidab t—iste —s. Ko—ra p—t—takse l—ivaga. Lib— k—l, tig— m—l. V—r—v ratas s—isab s—rviti. M—h—d t—vad rask—t tööd. Ei lähe mul m—l—st s— tund. Narr p—s—b siga s—biga. M—s on p—r—konna pääl. S— t— läh—b läbi m—tsa. V—l —lab ja kõlab Eesti k—l. Torm k—lab m—r—le min—mast.

T—le, t—le, kur—k—s—d! Üle v— viib õige t—. Lain-
ned, kuhu t— ruttate? M— sõime ära s—lle m—. S—da
lollust t— küll ei t—.

20. Harjutus. Kirjutage järgmised laused ära ja pange kriipsu asemele **i** ehk **ii**, nagu just tarvis, ühtlasi tõmmake **ii** pikemale (III) vältele joon alla.

(Meeles pidada kahe i-ga erandid: riie, siia, riul, viiul, pliats, Hiiumaa, viies, riieldakse, viiakse, liialdama).

S—ts on sandi s—d. K—tus on loll—de lõks. L—va-
sel maal kasvab v—lets v—l—. K—ts läks k—deldes
mäele. L—sa ja L—na katkuvad l—na. M—nu n—mi on
M—na. P—me ei tunne p—ma värvi. T—gu on t—gi
elanik. T—ger on t—ge loom. La—neke l—gub, laevake
k—gub. P—g—l on p—kk vars. P—gi on must. S—l
häv—tab h—ri. K—gu, l—gu, laevakene! H—r p—ksub
p—ngi all. Lu—ska ja n—da! Lu—skamine aega ei v—da.
P—ts on hobuste p—nam—se r—st. Hauale seati raudne
r—st. V—l—ga v—l—takse rauda. K—sk ja v—d—kas
on vä—kesed kalad. V—sud on n—nest tehtud. Ahnus
ajab r—g—d r—dlema. Viiul on r—uli pääl.

21. Harjutus. Kirjutage järgmised laused ära ja pange kriipsu asemele **o** ehk **oo**, nagu just tarvis, ühtlasi tõmmake **oo** pikemale (III) vältele joon alla.

K—nn kr—ksub k—nna õhinal. N—rus ei kann-
pääd n—rus. K—er h—iab —ma peremehe p—le. Orav
on —sav r—nija. Paremp—l muna, kui tühi k—r. R—p
naerab tuld. R—pp inimene räägib t—reid sõnu. J—nn
on Jumalast l—dud. Ilma ei saa s—jaks kütta. Piima ei
saa kaks k—rda k—rida. Vaikselt v—lab vesi —jas.
R—sid lõhnavad t—redasti. Tuli ei põle t—res puus.
V—lav vesi ei hakka haisema. Ära l—da teiste pääle. N—r

h—bune j—kseb lusti pärast. S—jas t—as on mõnus —lla. Suurt j—jat hüütakse j—dikuks. N—rt naist nime-tatakse n—rikuks. K—kk küpsetab k—ke. Uss r—mab h—lega edasi. N—red ei h—li vanade h—iatusest. Mere vesi on s—lane. K—l k—lis teisele k—hale. Tuul l—pis lehed laiali. V—g põgeneb v—gude eest.

22. Harjutus. Kirjutage järgmised laused ära ja pange kriipsu asemele **u** ehk **uu**, nagu just tarvis, ühtlasi tõm-make **uu** pikemale (III) vältele joon alla.

Meeles pidada: Sõnad: kuu, puu, luu, truu, suu, muu jne. on kõik kahe u-ga, ainult sõnad: **mu** (minu), **su** (sinu) ja **ju** kirjutatakse ühe u-ga. Kahe u-ga kirjutatakse veel erandlikult: uued, luuad, kuued, juua, tuua, luua, puua.

S—r pala ajab s— lõhki. S—re mehe teod ei s—re. T—lehoog k—st—tab t—le. S—remale s—rem tükk. M—re ei s—re. K—rt ei k—le. K—s t—ndi t—iskas l—nd. T—l vihiseb t—lles, kui vaenlase k—l. Koit k—l—tab lõppu ööle. S—rel p—l on s—red j—red. K—ri all magab k—ri koer. Uus l—d teeb p—hta töö. Pisike säde teeb s—re t—le. K—s t—ld, sääls—itsu. P—rjed pais—vad t—le käes. Ära —su h—ndi j—ttu. J—das on j—di nimi. Mõni p— on kõva, kui l—. T—l on tormiks m—t—n—d. K—i su teod pole tr—d, ei siis usta sinu s—d. M— keegi ei võinud see olla. M— isamaa, m— õnn ja rõõm! S— üle Jumal valvaku! S— on s— südame mõõt. J— käes on kevade! M— sõber on keegi m—.

23. Märkus. Mõnel pool räägitakse pika **ää** asemel **ea**, näit.: sääls— seal, hääls— heal, päalik— pealik, hääds— headus, ja nõnda paljud kirjutavadgi. Kuid õigem ja parem on neis sõnades ikka ainult **ää** kirjutada, selle pääle vaatamata, kuidas räägitakse. Ainult sõnades „seadma, seadus ja teadma, teadus“ on hakatud üleüldiselt **ea** kirjutama. Sõnu: päev, käes, näen, mäed, väed, väga, hävitama, mäles-

tama räägitakse mõnel pool valesti (pääv, kääs, nään, määd, vääd, vääga, häävitama, määlestama), tuleb aga ainult õigeid vorme tarvitada, nii kõnes, kui kirjas.

Harjutus. Kirjutage järgmised laused ära ja pange kriipsu asemele *ä* ehk *ää*, nagu just tarvis, ühtlasi tõmmake *ää* pikemale (III) vältele joon alla.

M—ritud ratas ei t—nita. Jagajale j—vad n—pud. K—bi ei kuku k—nnust kaugele. Peremehe j—ljed v—e-tavad põldu. P—ike ei ole nii v—ike. Sepa k—si nii ruttu ei v—si. Tõtt ei v—ra ükski v—gi. H—da ajab h—rja kaevu. P—suke püüab s—ski. K—gu on kulli n—gu. R—bis on r—imest v—hem. K—rbes on mee p—le maias. K—si peseb k—tt. Rauga k—ed v—risevad. J—rved on j—ga kaetud. R—k h—litseb v—lja p—l. Jõe k—rus teevad pardid k—ra. V—rava ees hirnub vana m—ra. J—nesel on pikad s—red. K—rid töötavad k—rinata. Mees —estab metsa —res s—rgi v—el. M—gi ei saa kokku m—ega. Ühe k—ega ei saa viulit m—ngida. Mõök v—lkus v—gilase k—es. Tee k—nas t—navasse. Selges taevas s—ravad t—hed. Öökull n—eb p—eva ajal halvasti. V—ed kuulavad p—liku k—sku. T—ish—likud on pikad ja lühikesed. Meie käsi k—ib v—ga h—sti.

24. Märkus. Mõnel pool räägitakse pika *õõ* asemel *õe*, ja nõnda mõned ka kirjutavad, näit.: rõem, võeras, põesas jne. Kuid õigem ja parem on ikka *õõ* kirjutada ja rääkida, nii siis: rõõm, võõras, põõsas jne. Ainult kolmes sõnas: *nõel*, *sõel* ja *õel* kirjutatakse *õe*. Veel tuleb *õe* ette sõnades: *tõe* (*tõsi*), *õed* (*õde*), *jõed* (*jõgi*), *põen* (*põdema*) jne., kus umbhäälik *õ* ja *e* vahelt välja on langenud.

Harjutus. Kirjutage järgmised laused ära ja pange kriipsu asemele *õ* ehk *õõ*, nagu just tarvis, ühtlasi tõmmake *õõ* pikemale (III) vältele joon alla.

V—lg on v—ra oma. K—lgas ei täida k—htu. Suu on südame m—t. K—ik kanad ei mahu —rrele. Kes

s—uab, see j—uab. Kivi ei t—use ilma t—stmata. Ära v—ta v—ra oma! M—k ei k—lba künniriistaks. Mees p—nutab p—sa all. J—e ääres h—iskab r—mus karjane. T—e s—na on m—nikord m—ru. Leib ei ole v—sast v—etud. M—du ei m—deta matiga. S—elaga ei kanta vett. Õnn ei hulgu igas —ues. P—ud paneb p—llud p—dema. V—ra leib on valus süüa. K—rgel —hus l—rib l—oke. L—oke on l—bus linnuke. Ahjus h—gavad söed. Tööl on m—ru juur. Külme teeb p—sed punaseks. K—le tuul käib üle maa. Õige h—lma ei hakka ükski. Tilk —nestab kivi. Iga katse ei —nnesta. Kitsas king h—rub jalga. Lill —itseb —rnasti. See k—ik on t—esti t—si.

25. Märkus. Rahvas räägib **üü** asemel **üi** (nüid, hüia, lüia. . .), kuid juba ammu on hakatud igalpool ainult **üü** kirjutama.

Meeles pidada erandid (kahe ü-ga kaksiktäishäälikud): süüa, lüüa, müüa, süües, lüües, müües, süüakse, lüüakse, müüakse, hüüan, püüan, hüüe, püüe.

Kirjutage ära järgmised laused ja pange kriipsu asemele **ü** ehk **üü**, nagu just tarvis, ühtlasi tõmmake **üü** pikemale (III) vältele joon alla.

Tühi kott ei seisa p—sti. Kõik seemned ei s—nni s—a. T—hja k—na juures lähevad sead t—lli. Liha s—akse, nahk m—akse. Trummi l—akse. T—li ei too tulu. S—si s—tib söest. Silm on ihu k—nal. Koer ei k—si nuga. Kass ei kanna k—si väljas. K—lm on k—nis magada. T—li t—tab viimaks ära. Kes p—ab kõigest väest, saab —le igast mäest. S—d rokal, s—d vasikal. Võtja käe pääle l—akse. Kõik tuled n—d s—tame põlema. K—nar on l—hem kui arsin. T—r juhhib laeva käiku. Mets seisab nagu m—r. Koeral ei p—si vorst kaelas. Öö n—d jõuab jälle. K—rakad inimesed on l—hikesed. P—ss sülitab

tuld. Kass p—ab hiiri. Uppuja h—ab appi. Täis kõht ei k—si s—a. Mardi k—ned k—lmetavad.

26. Märkus. Eesti keeles ei ole kuigi palju sõnu, kus õ ehk öö kirjutatakse. Sõnades: sööma, lööma, muutub öö mõnes sõnakujus pikaks ü-ks (süüa, lüüa, süües, lüües, süüakse, lüüakse). Muis sõnades sarnane muutumine ei esine, ehk küll rääkimises öö raskem välde üü poole kaldub.

Harjutus. Kirjutage järgmised laused ära ja pange kriipsu asemele õ ehk öö, nagu just tarvis, ühtlasi tõm-make öö pikemale (III) vältele joon alla.

S—jal on pikk käsi, l—jal lühike. Haiged rinnad r—gisevad. K—ha piinab k—hijat. Tee t—d t— ajal. V—d pange v—le ja minge teele! Siga r—hib. Hobune k—hib. Suurt s—jat hüütakse s—dikuks. Kes t—d ei tee, see ei pea ka mitte s—ma. S—k kõlbab s—gi pääle, l—k ei kõlha l—gi pääle. Põdral on t—bi saba. Mopsil on t—mp nina. Külavahe teel on sügavad r—pad. Kull on r—vel lindude seas. Siga r—hib kurja häälega. K—gis keedetakse s—ki. H—vliga h—veldatakse. K—is on n—rist jämedam. —bik on —kullist vähem. Ahjus hõõgavad s—ed. Rattal on tugevad p—iad. Kivi laulab m—ldrile: kinnas kotti, p—ial matti. Kesk— ajal l—b kell kaksteistkümmend.

Kaksiktäishäälikud.

Seletus. Kaksiktäishäälikud esinevad harilikult sõna esimeses silbis, ja neis kirjutatakse mõlemad häälikud ikka ühekordse tähega, kuigi nad kord pikemalt, kord lühemalt kõlavad, näit.:

oe:	koera saba	—	kaks koera,
õe:	nõela silm	—	neli nõela,
au:	sauna lava	—	lähen sauna,
õu:	õuna seeme	—	söön õuna,
ai:	laimu jutt	—	ära laima,
õi:	ärge sõimake	—	ära sõima! jne.

Üleüldse ei kirjutata Eesti keeles üht täishäälikut teise kõrvale kahekordse tähega. Kui, näit., mõnes sõnas pika täishääliku kõrvale, veel mõni teistsugune täishäälik tuleb, siis lüheneb pikk täishäälik ühekordseks, näit.: maa — maid, puu — puid, luu — luid, saag — saed, raag — raod, pood — poed, lõõg — lõad, saan — sain, jään — jäin jne.

Ainult **ii**, **uu** ja **üü** võivad **e**, **a** ja **u** ees mõnel üksikul erandlikul korral kahekordseks jääda, näit.: viies, kuues, kuued (kuub), luuad, riius (riid), riieldakse, liialdama; süüa, lüüa, müüa, viia, tuua, juua, luua; süües, lüües, müües, viies, tuues, juues, luues; süüakse, lüüakse, müüakse, viiakse, tuuakse, juuakse, luuakse; püüan, hüüan, püüe, hüüe, riie, siia, Hiiumaa, viiul, riul, pliats, priius, iialgi jne.

Seda täishäälikut aga, mis teisel kohal seisab, ei kirjutata iialgi kahekordselt, näit.: nõu, au, jõuga, nõuga, austama jne. (Mõned kirjutavad neis sõnades kahekordse u, mida praegu mitte tarvilikuks ei tunnistata, ehk neil selleks küll ka omajagu põhjust on)

27. Harjutus. Kirjutage järgmised laused ära ja pange, nagu just tarvis:

- ∞ asemele **u** ehk **uu**,
- asemele **ü** ehk **üü**,
- × asemele **i** ehk **ii**.

Lööja saab ise ka l○a. Nõ∞ga tehakse enam, kui jõ∞ga. R×e ei r×ku meest. A∞sat meest a∞stab iga○ks. Uued l∞ad p○hivad hästi. Tõ∞vili töötab anda rohket saaki s○gisel. Vett j∞akse, mett s○akse. Rammus põld ei karda põ∞da. S○es kasvab isu, m○es — ahnus. Kes sõ∞ab, see jõ∞ab. Kohvi tahad k○ll j∞a, aga vett ei v×tsi t∞a. Nõ∞dke ikka õ×gust taga. Liha s○akse, nahk m○akse. Terad v×akse, jahud t∞akse. Kevade õ∞es, kevade põ∞es. Sa×a s○akse isuta, õlut j∞akse jänuta. Meega p○takse ma×aid. T∞nd võib sulle palju t∞a: õnnetust ja õnne l∞a. Sa×a ei saja taevast. Ega meid selleks ei k○litud s×a, et meie tulu t∞l m∞lda võiks v×a. Magades ei le×a keegi le×ba. S×n käisid v×ed

vaatajad ja k_sed k_slajad. Salaj_stt läheb ha_ssema. Kuidas metsa h_oad, nõnda sulle mets vastab. Tuli ei jäta varnagi se_sna. Parem paigatud r_se, kui paljas ihu. Õnne pole palju le_sda. Mees ei j_õs a hobusega n_s palju s_sse t_sa, kui naine põllega välja v_sa. Torm la_slab la_sle vägevaid. Meest ei j_õs a ohjad ho_sda, ohjad ho_sda, kõ_sed kõ_sta. La_sne veereb la_sne kannul. J_õed ja järved a_sravad. Õ_s vestab juttu õ_sega. Õnn ei sõ_sda ise õ_se. Le_snaku need, kes le_snama pandud.

V. Kordusharjutused.

(Võib ka etteütluseks tarvitada).

1. Lühikeseõ häälikuõ.

a) Minu emal oli vana kana. Tema munes vähe mune. Minu tibu oli aga väga väle. Tema munes mõni sada muna. Mine, tibu, mune, tibu; mine, tibu, munele!

b) Onul oli maja taga kena nisu. Nisu jahu oli väga ilus ja puhas. Tädi tegi kohe tule üles. Natukese ajaga kahises juba vesi tulel. Tädi tegi nisujahu pudru. Puder oli palav ja magus. Mina ja õde nabisime teda isuga.

d) Vesi oli ojas vagane. Kalakene ujus rahulikult rohu vahel edasi-tagasi. Kivi taga aga oli varjul salalik ja kuri havi. Ära mine, kalakene, kivile ligidale! Havi juba ei halasta.

e) Ilus nägu, paha tegu. Kuda kana, nõnda muna. Oma tuba, oma luba. Vaga vesi, sügav põhi. Valel on lühikeseõ jalaõ. Kuda karjane, nõnda kari; kuda valgus, nõnda vari. Kubjas kuri, vikat nüri. Kadeda kari ei kasva. Targaõ sõdivaõ sõnadega, rumalaõ rusikatega. Tuli on usin tulema, vesi väle vajuma, raha k_sarme kuluma.

2. Pikað täishäälikuð.

a) Siil elas tihedas kuusikus. Kuusiku ääres õõtsus suur odra väli. Väljale sigines palju hiiri. Siil asus väljale elama. Sääil hävitas ta õõsiti palju hiiri ära. Sõugisel ehitas siil omale kuuse juurte vahele sooja pesa.

b) Räästa varjus oli pääsukese pesa. Pesas oli viis muna. Ema-pääsuke haudus alati pesal mune. Isa-pääsuke püüdis temale sääski. Sääsk on pääsukese armsam söök. Talvel külmaga sääski ei ole; siis ei ole siin ka pääsukesi. Pääsu pere on siis lõuna pool, soojal maal.

d) Nüüd pimedus katab maad, ja loodus on ju une süles. Puu lehti ei liiguta enam tuuleõhk, ega sahise põõsas. Hõbedane kuu vaatab juba üle kesa ja karjamaa. Udu loor katab võsa ja heinamaa. Ainult kaasikus laksutab veel hele õõpiku hääl.

e) Iga punane mari pole maasikas. Igas talus oma taar. Libe keel, tige meel. Kes palju teeb, see palju saab. Parem pool muna, kui tühi koor. Süües kasvab söõgiisu. Kes vana ei lapi, see uut ei saa. Pisike säde teeb suure tule. Kes tõõd taga ei aja, seda ajab tõõ taga. Räägi, mis tõõsi, ja söõ, mis küps.

3. Pikað umbhäälikuð.

a) Õde kallas tassiga piima vanni. Vanni põhi ei pidanud aga piima kinni. Piim tilkus kõik vanni põhja alla. Hall kassipoeg sai säält hulk aega piima lakkuda.

b) Isa hakkas hommiku vara linna minema. Kõige enne viis tema halli hobuse allikale jooma, rakendas ta siis vankri ette, viis võitõnni vankrile, sidus kirju pulli rihmaga vankri taha kinni, istus ise ka vankrile, ja sõit algas. Pulliga ei saanud ta aga ruttu edasi. Tuli terve tee sammu minna.

d) Lelletütar kinkis meie Mannile ilusa kollase põlle. Mannikené pani põlle ette ja läks naabri Mallega männikusse marjule. Männikus korjas Mannikene põlle maasikaid ja mustikaid täis. Koju jooksis Mannikene suure nutuga, sest ilus kollane põllekene oli mokas.

e) Igal linnul oma pesa armas. Kuda sina mulle, nõnda mina sulle. Mure murrab mehe, valu vaeselapse. Palju kisa, vähe villu. Targem annab järele. Mis kallis, see kaunis. Kulla nägu, mulla magu. Söök sünnib söögi pääle, löök ei sünni löögi pääle.

4. Kahekorðne umbhäälik ühesilbilise sõna lõpul.

Anna pill hullu kätte, hull ajab pilli lõhki. Mis kanal viga, kui nisu niina all. Kahju ei tule kell kaelas. Kuda tamm, nõnda tõru. Nüüd on konn künka otsas. Suur tükk ajab suu lõhki. Tühi kott ei seisa püsti. Igaüks on oma õnne sepp. Pikk vikat niidab laia kaare. Kündjal ei puudu maad, ega sõudjal vett. Pill pika ilu järele, nutt suure naeru järele.

5. Kaksiktäishäälikud.

a) Oli põuane päev. Tuline päike põletas armu-talt. Tuuleõhk jäi metsa ääre seisatama; puieladvad ei liigutanud oimugi. Ainult lõoke lõi oma laulu sinise õhu kaisus. Seal ilmus taevapiirile väike pilveriba, paisus kiiresti laiemaks ja muutus mustemaks. Varsti polnud päikestki enam näha; taevast ja maa mustas ainult. Tõusis vali tuul; lõoke lõpetas laulu. Pilvest käis noolena läbi hele välgu juga, kõlas kõva kõuekäratus, ja laia vihma valas maha, nagu oa varrest.

b) Metsavahil oli noor lehm. Suvel sõi lehm metsas ja aiaääres rohtu, — piima sai palju. Talvel anti temale kaera põhku, — piima sai õige vähe. Hein on lehmale parem, kui kuiv põhk. Metsavahi heinamaal

kasvas lihav rohi. Kui rohi suureks sai, niitis metsavaht ta vikatiga maha. Päikese paistel kuivas rohi varsti haljaks heinaks. Hein võeti kokku, — sai suur kuhi. Talvel viis metsavaht heinakuhja linna müüa. Oh sa rumal metsavaht! Hoia parem hein oma lehmale!

d) Aega mööda asjad käivad Ametmees leiab leiba igalpool. Homseks hoia leiba, aga mitte tööd. Kui viga näed laita, siis tule ja aita. Saia ei saja taevast maha. Kus suitsu, säääl sooja. Töö ei teota kedagi, laiskust laidab iga mees. Aeg annab head nõu. Aus laps ahju pääl, halb nutab nurga taga. Eineta ei või elada.

6. Kaksikumbhäälikud ja segaharjutused.

a) Sahrvi nurgas seisis jahu kast. Kasti kaanes oli lai lõhe. Hiireke läks lõhest kasti ja sõi säääl kõhu kõvasti täis. Hiireke paisus palju paksemaks. Siis tuli perenaine sahrvist jahu viima. Hiireke kuulis sammusiõd ja tahtis ära joosta: katsus, katsus, — aga oh õnnetust! ei saa enam kastist täie kõhuga kuhugi! Naine võttis hiire kinni ja viis kassile.

b) Aia ääres seisis härg. Tema selga lendas näljane sääseke ja hakkas verd sõõmutama. Härg äigas sabaga ja riivas verevõtjat natuke. Sääsk sai väga kurjaks ja ähvardas härja surnuks tallata, kui see oma saba ei talt-suta. Härja saba vehkis aga edasi. Hirmsas vihas lendas sääseke siis härja sarvele ja hakkas tigeõalt tallama. Härg vajutas pea maha, et rohtu maitseõa. Sääsk ei leppinud sellega, vaid tallas härja turjal edasi. Härg sõi varsti kõhu täis ja heitis maha mäletsema. Sääseke arvas, et härg ongi surnud, ja lendas oma võitu tervele ilmale kuulutama.

d) Kaks meest leiõnud püssi. Kumbki ei õlnud veel püssi näinud. Üks ütelnud: „See on piip!“ Teine aga hüõõnud: „Oh sa loll, — see on pill!“ Nüõõ katsunud

mehed ka mängida: üks puhanud püssi otsast sisse, teine teinud sõrmega tilu-lilu. Korraga käinud aga kole kärakas, ja pilli puhuja lendanud pikali. Küll karjunud teine: „Sülita välja!“ aga ei sõbrast enam saanud sülitajat.

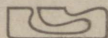
e) Kaeva mulda, siis saad kulda. Parem karta, kui kahetseada. Kus ei ole hirmu, sääl ei ole armu. Kus härga, sääl sõrga. Külmm teeb jalad alla. Mis süda vihkab, seda silm ei ihka. Oma silm on kuningas. Parem aasta oodata, kui kaks kahetseada. Surma vastu pole rohtu.

VI. Lisa.

H-ga algavad sõnad.

Haab (= haavapuu)	haldjas	haru (= oks)
haak (uks on haagis)	hale	haruldane
haamer	halg (puu lõhandik)	harutama
haarama	haljas	harv (= mitte hari- lik; hõre)
haav (= lõige)	hall, -a (= sade)	haspel
haavel	hall, -i (= karv, värv; haigus)	haud
habe	halvama	hauduma
habras	hammas	haug (havi)
hagijas	hang, -e (lund, liiva)	haukuma
hagu (= puuoksad)	hang, -u (= tööriist)	_____
hahkjas (= loodud hall)	hangeldama	hea (= hää)
haige	hani	heegeldama
haigur (= kurg)	hapu	heeringas
haigutama	harakas	heietama
hais (= lõhn)	hari	hein
hakkama	haridus	heitma
hakk (= lind; vilja hunnik)	harilik	helde
halastama	harjas	hele
haib	harjuma	helisema, heli
	hark	heljuma

helk (= läige; kõla)	hommik	hädal
helm, helmes	hoog	häll
helpima	hool	hämarik
helve (-lbe)	hoone	händ
herilane (= putu- kas)	hoop	häniline
hernes	hoov	härg
(herra)	hoovama	härm
_____	_____	härra
higi	hubane (= lõbus)	härrias
hiidlane	hudi, hudja	hästi
hiiglane	huikama	hävitama
hiilgama	hukkama	hää
hiilima	hulk (= palju; kogu)	hääbuma
hiinlane	hulkuma	hääl
hiir	hull	_____
hiis (hiie)	hullama	hõbe
hilja, hiljuti	humal	hõikama
hiljukesi	hunnik	hõim
hilp	hunt	hõiskama
himu	huntsakas	hõljuma
hind	hurama	hõlm
hing	hurjutama	hõlpus, hõlpsasti
hirm	hurraa	hõõgama
hirnuma	hurt	hõõruma
hirs, -re (= puu, malk, õrs)	hurtsik	_____
hirs, -i (= vili)	huugama	hõõritama
hirv	huuk (= lind)	hõõvel
hitse, hitsme	huul	_____
_____	huupi	_____
hobune	huvi	hüljes, hülge
hoiatama	_____	hüppama
homme	häbi	hüva
	häda	hüüdma.

A

2983

i 28318882

Hind 2 marka.